

УДК 911.3

DOI: 10.31652/2786-5665-2024-5-29-36

Кізиун А. Г.

кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи.
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, Україна.

a.kiziun@vtei.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-2838-9428>

Канський В. С.

кандидат географічних наук, доцент кафедри географії.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Україна.

vkanskyu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0761-5043>

Канська В. В.

кандидат географічних наук, доцент кафедри географії.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Україна.

vikanska@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6051-1035>

**СИСТЕМА «ЛАНДШАФТ – ЕКСТРЕМАЛЬНИЙ ТУРИЗМ»:
РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ**

Анотація. Активний розвиток з початку ХХІ ст. в Україні ландшафтознавства і туризму, зокрема, екстремального, призвів до тісного взаємозв'язку між ними. Мета – здійснити аналіз системи «ландшафт – екстремальний туризм», її сучасного стану та перспектив розвитку.

Застосовано принципи комплексності та адаптивності і належні їм методи синтезу, аналізу, узагальнення та ГІС-технологій. Зазначено, що українські географи-природники та туризмознавці поки що мало приділяють уваги пізнанню системи «ландшафт – екстремальний туризм». Це зумовлено недостатнім розумінням туризмознавцями єдності поняття «ландшафт» та розглядом екстремального туризму не як окремого, специфічного виду, а як складової спортивного туризму. Виокремлено специфічні ознаки екстремального туризму, які значно перевищують нормативні вимоги класифікатора спортивної подорожей, що дає можливість виділити екстремальний туризм у окремий вид туризму.

На прикладі Подільського Придністер'я показано можливості активного розвитку окремих підвидів екстремального туризму – спелеотуризму, скелелазіння, каньйонінгу. Зазначено, що для їх розвитку тут є усі необхідні природні умови і ресурси, однак для подальшої розбудови необхідно продовжити дослідження системи «ландшафт – екстремальний туризм» яка уже почала стихійно формуватися.

Ключові слова: ландшафт, екстремальний туризм, система, Подільське Придністер'я, спелеотуризм, каньйонінг, розвиток.

Kiziun Alla, Kanskyi Volodymyr, Kanska Viktoriia. THE SYSTEM "LANDSCAPE – EXTREME TOURISM": REGIONAL ASPECTS

Abstract. The active development of landscape studies and tourism, especially extreme tourism, in Ukraine since the beginning of the 21st century has led to a close interconnection between them. The goal is to analyze the "landscape – extreme tourism" system, its current state, and development prospects.

The principles of complexity and adaptability, along with their corresponding methods of synthesis, analysis, generalization, and GIS technologies, have been applied. It is noted that Ukrainian naturalists and tourism experts have paid little attention to the study of the "landscape – extreme tourism" system so far. This is due to the insufficient understanding among tourism experts of the unity of the concept of "landscape" and the consideration of extreme tourism not as a separate, specific type, but as a component of sports tourism.

Specific features of extreme tourism have been identified, significantly exceeding the normative requirements of the

sports travel classifier, which allows for the identification of extreme tourism as a separate type of tourism.

Using the example of the Podolian Dniester region, the possibilities of active development of individual types of extreme tourism - speleotourism, rock climbing, canyoning - are demonstrated. It is noted that all necessary natural conditions and resources exist here for their development, but further research into the "landscape – extreme tourism" system, which has already begun to form spontaneously, is necessary for further development.

Keywords: landscape, extreme tourism, system, Podolian Dniester region, speleotourism, canyoning, development.

Наявність проблеми. Активний розвиток з початку ХХІ ст. антропогенного ландшафтознавства і тісно взаємопов'язаного з ним туристично-рекреаційної сфери, призвів до потреби детальнішого розуміння окремих термінів і понять пов'язаних з цими напрямками діяльності.

Більшість таких понять як у ландшафтознавстві, так і в туризмі й рекреації уже є усталеними. Однак, активний розвиток нових видів, зокрема туризму, потребує й нового розуміння окремих понять і термінів, та їх взаємозв'язків між собою. До таких відносимо розуміння поняття «ландшафт» у системі «ландшафт – екстремальний туризм» та можливостей розвитку окремих його видів у регіонах де є для нього відповідні природні й ландшафтні умови. Для цього вибрано модельний регіон – Подільське Придністер'я, де спостерігається активний, однак стихійний розвиток екстремального туризму, зумовлений ландшафтними особливостями цього регіону. Подібна тенденція буде спостерігатися і у майбутньому, однак, бажано, уже не стихійно, а ландшафтно-туристично обґрунтована.

Аналіз попередніх досліджень. Розвитку екстремального туризму в Україні географи-природничники, ландшафтознавці та туризмознавці поки що приділяють мало уваги. Здебільшого розглядаються питання присвячені або ландшафту, або туризму мало пов'язаних між собою (Бейдик, 1998; Любіцева, 2007; Колотуха, 2015). Особливо це стосується екстремального туризму, який розглядають як складову спортивного (Сахнова, 2010; Колотуха, 2015). Системи «ландшафт – екстремальний туризм», а тим більше «антропогенний ландшафт – екстремальний туризм» поки що поза увагою науковців. У зарубіжних публікаціях розвитку екстремального туризму (пригодницький, темний, у нетрях та ін.) у відповідних ландшафтах приділяють більше уваги (Dark tourism, 2020; Hephpen Williams, 2015).

В Україні подібні питання частково розглянуті у публікаціях чернівецьких, львівських та вінницьких географів, що узагальнено у окремих публікаціях (Денисик, Кізюн та ін., 2023; Кізюн, 2023). Однак, система «ландшафт-екстремальний туризм» потребує більше уваги науковців.

Мета дослідження – здійснити аналіз з проблемних питань сучасного розуміння системи «ландшафт – екстремальний туризм», показати можливості розвитку окремих видів екстремального туризму в регіонах з придатними для них природними й ландшафтними умовами.

Методи дослідження. У процесі дослідження теми використано принципи комплексності та адаптивності, а також належні їм методи: аналізу, синтезу, узагальнення, як наскрізні – ГІС-технологій. Використано матеріали власних експедиційних ландшафтознавчих і туризмознавчих досліджень, зарубіжних та вітчизняних вишуквань з досліджуваної теми.

Результати дослідження. Розвиток туристично-рекреаційної сфери в Україні висуває підвищені вимоги до розуміння поняття «ландшафт», яке вже давно перетворилося на один із архетипів фізичної та суспільної географії, що частково й об'єднує ці дві науки. Однак, як у зазначених науках, так і у туризмі, поняття «ландшафт» трактується неоднозначно. У процесі розвитку туристично-рекреаційної сфери поняття «ландшафт», «туризм» і «рекреація» є взаємозалежними, тісно взаємопов'язаними між собою і потребують детальнішого розгляду.

У системі «ландшафт – туризм» є кілька інтерпретаційних площин поняття «ландшафт». Найголовніші серед них: секулярна, сакральна та енергетична (Смаль та ін., 2010). У межах кожної із площин трактування ландшафту має свої особливості. У секулярному аспекті він розглядається як «... складний матеріальний об'єкт зі своєю структурою і внутрішніми зв'язками ...»; у сакральному – «... як природний антропогенізований прояв духовного і божественного начала

...»; в енергетичному – «... як просторовий комплекс із набором певних компонентів (так званий «ідеальний ландшафт») ...» (Смаль та ін. 2010, с. 138-139) (табл. 1.)

лах (Денисик, 2014; Гродзинський & Савицька, 2008; Петлін, 2006) і по-суті значних суперечностей уже не визиває. У своїх дослідженнях ми притримуємось поняття «антропогенний

Таблиця 1

Основні підходи до туризмознавчого трактування поняття «ландшафт»
(Смаль та ін. 2010)

Трактування ландшафту		
секулярне	сакральне	енергетичне
<ul style="list-style-type: none"> • середовище для організації туристичної діяльності; • туристичний ресурс; • об'єкт для споглядання або вивчення; • природна основа розвитку різних видів туризму; • результат взаємодії людини і природи. 	<ul style="list-style-type: none"> • об'єкт для поклоніння, або здійснення обрядів; • святе місце, яке пов'язане з певними сакральними подіями; • прояв духовного, божественного начала на Землі. 	<ul style="list-style-type: none"> • «ідеальний ландшафт» – місце для відновлення психофізичної енергії; • вид місцевості, здатний викликати певні емоції і душевні переживання; • енергетично насичена відкрита природна із власним енергетичним полем, яке спонукає до подорожі.

Не вважаємо, що виокремлені підходи до розуміння туризмознавчого трактування поняття «ландшафт» є завершеними і повністю обґрунтованими. Особливо це стосується окремих видів туризму, зокрема й таких специфічних, як екстремальний. Зауважимо лише, що науково-практичні категорії «ландшафт», «антропогенний ландшафт» і «екстремальний туризм» поки що слабо пізнані, хоча є нерозривними і взаємопов'язані між собою. Ландшафт, особливо його специфічні («екстремальні») властивості, є потужним чинником, середовищем, ресурсною базою розвитку екстремального туризму. Варто зазначити серед сучасних ландшафтів України, натуральних натурально-антропогенних і антропогенних, у процесі розбудови туристично-рекреаційної сфери, зокрема й експериментального туризму, активно зростає значимість антропогенних ландшафтів. Звідси потребує уточнення туризмознавчого трактування не лише понять «ландшафт» і «туризм», які уже по-суті розглянуті й узгоджені, але й таких понять як «антропогенний ландшафт» і «екстремальний туризм».

Поняття «антропогенний ландшафт» всебічно обґрунтоване у вітчизняних наукових джере-

ландшафт» у розумінні вінницьких географів (Денисик, 1998, 2014), яке зараз є домінуючим у природничо-географічних і ландшафтознавчих вишукуваннях. Антропогенний ландшафт поняття загальне, рядове, що об'єднує або докорінно змінені людиною ландшафтні комплекси, або створені заново. Виокремлені у його структури вісім класів антропогенних ландшафтів усі, у тій чи іншій мірі, придатні для розвитку різних видів екстремального туризму.

Якщо поняття «антропогенний ландшафт» уже вважається усталеним, то поняття «екстремальний туризм» ще далеке від його узгодженого розуміння. Це зумовлено тим, що а) в Україні мало приділяють уваги екстремальному туризму; б) екстремальний туризм часто розглядають лише як «активну частину спортивного туризму». «Екстремальний туризм» – це вид туризму, який об'єднує усі подорожі, пов'язані з активними способами руху та відпочинку на природі, які мають за мету отримання нових відчуттів, вражень, покращення туристом фізичної форми і досягнення спортивних результатів (Сахнова, 2010, с. 175). Таке визначення екстремального туризму породжує кілька запитань: чим відріз-

няються між собою спортивний й екстремальний туризм, якщо в обох випадках «покращення фізичної форми і досягнення спортивних результатів» є головним?; у чому специфіка туризму, якщо він екстремальний а не спортивний? Ці та інші питання можна вирішити, якщо чітко, не дивлячись на тісні взаємозв'язки, відокремити між собою поняття «спортивний» і «екстремальний» туризм. Визначення спортивного туризму теж уже усталене і найбільш конкретизоване у працях Колотухи (Колотуха, 2013, 2015). Спортивний туризм це не олімпійський вид спорту, в основі якого лежать змагання на туристичних маршрутах та туристських дистанціях, прокладених у природному середовищі і вимагають подолання різноманітних перешкод (перевалів, вершин, порогів, каньйонів, печер, боліт, тощо) з використанням спеціальних технічних прийомів і спорядження (Колотуха, 2015 с. 17). Визначення надто обширне, однак відображає узагальнену сутність спортивного туризму. Є й інші визначення. О. О. Бейдик визначає спортивний туризм як «вид рекреаційної діяльності оздоровчого характеру з особливими вимогами до природно-територіального комплексу району подорожі ...» (Бейдик, 1998, с. 88). Крім цього, у науковій туристично-рекреаційній та спортивній літературі широко поширені інші терміни з предметними областями, що накладаються та перетинаються із терміном «спортивний туризм», зокрема, «спортивно-оздоровчий туризм», «самодіяльний туризм», «активний туризм». На початку XXI ст. до зазначених, приєдналися також популярні зараз – «пригодницький туризм» та «екстремальний туризм». Детальніше вони розглянуті в окремих публікаціях (Бейдик, 1998; Любіцева & Колотуха, 2015), і тут немає потреби наводити їх характеристики.

Щодо екстремального туризму, то більшість науковців чітко виокремлюють його специфічні особливості, зокрема:

- екстремальний туризм передбачає високі фізичні навантаження;
- вимагає доброї фізичної та психологічної підготовки;
- передбачає ризики для здоров'я та життя туристів;
- розвивається в екстремальних природних (натуральних, натурально-антропогенних і антропогенних) умовах і ландшафтах;

- екстремальний туризм це не стільки розважальна, скільки «випробувальна» подорож, у якій туристи-екстремали прагнуть ризику.

Зазначені специфічні особливості екстремального туризму явно виокремлюють його серед інших видів туризму. Однак, навіть так досвідчені й загально визнані туристи як О. В. Колотуха, все одно розглядають його через призму спортивного туризму: «Екстремальний туризм – це види подорожей, що значно перевищують нормативні вимоги класифікатора спортивних подорожей». (А. Кізюн), а також форми діяльності з підвищеним ризиком, які здійснюються під час спортивних походів або спеціалізованих змагань (туристські перегони, раллі, екстремальні гонки тощо)» (Колотуха, 2015, с. 20). Якщо до цього ще додати, що екстремальний туризм тісно пов'язаний із прагненням ризику, бажанням подорожувати малодослідженими і важкодоступними місцями (джунглі, гори, пустелі, печери та інші «екстремальні» ландшафтні комплекси), які можуть виявитися небезпечними для життя, то цей вид туризму явно потребує виокремлення в окрему структуру, а не лише в «активну частину спортивного туризму».

Переважно з початку XXI ст. до екстремальних видів туризму, зокрема і в Україні, відносять альпінізм, скелелазіння, парапланеризм, гірський і водний туризм, сплав по річках (рафтинг), спуск на гірських лижах, польоти на повітряних кулях, дослідження місцевостей на маленьких ультра легких літаках, виживання у «дикій» природі та багато інших, а також їх різновиди.

Розвиток окремих видів екстремального туризму в Україні уже має свою тривалу історію. Однак, інтенсивно екстремальний туризм в Україні почав розвиватись лише з початку XXI ст. Цей етап його розбудови характеризується появою нових видів екстремального туризму (Кізюн, 2022, 2023) і туристичних фірм, які надають послуги з екстремального туризму та розробляють нові маршрути. За даними компаній, які спеціалізуються на активному туризмі, ріст запитів на «літні» види екстремального туризму в Україні (рафтинг, пішохідні тури, дайвінг, велосипедні тури) склав близько 19% у 2008 році відповідно 2007 року. Це стало можливим завдяки сприятливим чинникам розвитку екстремального туризму в Україні, та окремих її регіонах, серед

яких:

- вигідне просторове та геополітичне розташування на перехресті транспортних і соціально-культурних потоків;
- наявність значного туристично-рекреаційного потенціалу: сприятливі кліматичні умови, ландшафтне різноманіття, наявність гірських територій. багатство культурно-історичних пам'яток. Аналіз стану екстремального туризму в регіонах України, зокрема й Поділля, дає можливість зробити висновок, що основну роль у його розвитку мають природні чинники (Сахнова, 2010) та «екстремальні» за структурою і властивостями ландшафтні комплекси – фації, підурочища, складні урочища і місцевості. Як приклад розглянемо *печерні й каньйонні* ландшафти Поділля.

Найбільші у світі гіпсові печери Поділля уже тривалий час є об'єктами екстремального туризму. Однак, до цього часу обґрунтованого проекту їх раціонального використання у цій сфері немає. Як наслідок екстремальний туризм тут розвивається стихійно, що призводить до численних негативних наслідків як у процесі проведення подорожей, так і руйнування печерних порожнин. Для подальшого безпечного використання печер Поділля у процесі розбудови екстремального туризму, необхідне детальне вивчення їх ландшафтно-структури. Особливо такі значення необхідні екскурсводам, рятівникам і туристам-екстремалам, що неорганізовано, стихійно освоюють печери.

Ландшафтне різноманіття кожної конкретної печерної порожнини характеризується різноманітними рекреаційно обумовленими потенціалами: естетичним, спелеоспортивним, пізнавальним; комфортності, безпеки тощо. Розрахунок їх на ландшафтній основі не тільки дозволяє виявити конкретні межі (якісні переходи) цих потенціалів, а й виділяти їх інтегративну сукупність, тобто здійснювати інтегративне оцінювання (Ховалько, 2010).

Дослідження в межах печерної системи «Атлантида» свідчать, що вона характеризується наявністю складної внутрішньої взаємопов'язаної й, водночас, автономної геофізичної структури. Печерні структурні складові, виділені за температурними показниками (які вважаються в геофізиці ландшафту найбільш репрезентативними щодо виділення структурної неоднорідності те-

риторій) свідчать про їх взаємопов'язаність, взаємозалежність, можливість існування умови® односпрямованого фонового системоформувального (структуроформувального) чинника, чіткого зв'язку з навколишнім середовищем Серед інших геофізичних показників, які доцільно використовувати для здійснення структурно-геофізичної диференціації печер доцільно використовувати наявність та інтенсивність: зволоження (інколи навіть обводнення) стінок, вологість атмосферної складової тощо

Оскільки головним у розвитку підземної рекреаційної діяльності є безпека рекреантів, то потенціал безпечності має беззаперечні пріоритети. Безпечність печер або їх фрагментів залежить як від статичних, так і динамічних чинників. До статичних належить наявність урвистих місць (інколи вони сягають крутизни до 90°); провалів, осипищ на крутих схилах, нависання нестійких брил, можливості завалів. Кожен з цих показників може характеризуватися потенційною або реальною загрозою, В кожному з цих випадків використання відповідних печерних ділянок категорично заборонено, За крайньої необхідності вони потребують спеціальних робіт, спрямованих на усунення цього чинника. Це лише один із ландшафтознавчих аспектів екстремального освоєння подільських, як і інших печер, а їх значно більше.

У межах Поділля є достатні природні умови і можливості для розвитку такого різновиду екстремального туризму як каньйонінг. Каньйон (від іспанського «*cañón*» – ущелина) – вузька, глибока долина з уривистими, крутими, іноді східчастими схилами і вузьким дном, яке часто повністю зайняте річищем (Палієнко, 1990). Характерні для плато, що складаються з горизонтального залягаючих осадових порід і для гірських районів. У рівнинній частині території України каньйоноподібною є долина Дністра від с. Нижнева до м. Могилів-Подільський (глибини 15-180 м), долини його лівих приток у нижній течії, що перетинають Подільську височину – коропця, Стрипи, Джурина, Нічлави, Збруча, Смотича, Карайця, Лядової, Немії (рис. 1). Каньйоноподібні ділянки долин мальовничі, деякі з них є природно-заповідними об'єктами. У процесі господарського освоєння каньйонів Подільського Придністер'я суттєвий вплив на їх природу мають селитебні, гірничо-промислові та

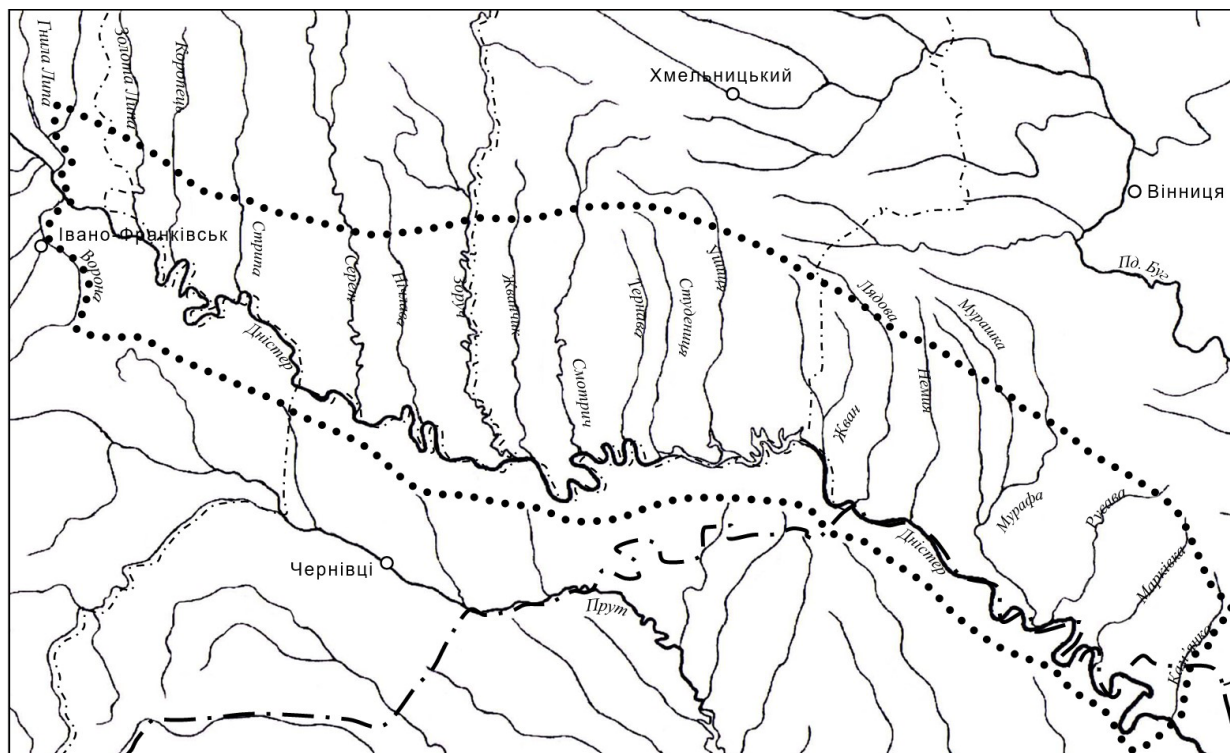

Рис. 1. Межі розповсюдження каньйоноподібних ділянок долини Дністра та нижніх частин його подільських приток

рекреаційні чинники (Денисик & Мудрак, 2014). Серед рекреаційних – каньйонінг. Його сутність у проходженні каньйонів без допомоги плаваючих засобів (дерев'яних і надувних човнів та плотів) з використанням складної техніки проходження водної перешкоди: скелелазання, спуски і підняття за допомогою мотузки, стрибки у воду, плавання. При проходженні високих урвищ та потужних водоспадів необхідні відповідна фізична підготовка та альпіністське спорядження.

З початку XXI ст. спостерігається активізація стихійного розвитку каньйонінгу у межах Подільського Придністер'я. Поступово центрами такого розвитку стають м. Кам'янець-Подільський та його околиці, що зайняті каньйоном долини р. Смотрич, а також ділянка її перетину товтрового пасма між с. Гуменці і Залуччя Хмельницької області; район водоспаду Джури на однойменній річці у Тернопільській області та інші. Безперечно, що цьому сприяють своєрідні, часто унікальні природні особливості Подільського Придністер'я.

У межах Подільського Придністер'я спостерігається й активізація стихійного розвитку молодіжного альпінізму. Зокрема, це стосується сучас-

ного використання скельних масивів або урвищ на схилах долин річок. У ландшафтознавстві такі природні структури отримали назву «вертикальні ландшафтні комплекси» (Коржук, 2024). Відносна висота таких скельних урочищ невелика – до 80-100 м, однак їх крутизна та приуроченість до долин річок, сприяють активному розвитку тут скелелазінню та альпінізму. До цього варто додати і відносну стійкість порід, що формують скельні урочища – вапняки, пісковики, доломіти та ін. і роблять їх придатними для цих видів екстремального туризму. Крім натуральних скельних урочищ, туристами-екстремалами уже частіше для тренувань із скелелазіння та альпінізму, використовуються стрімкі стінки численних кар'єрів (рис. 1).

З ландшафтознавчого погляду, можливості формування центрів екстремального туризму на Середньому Придністер'ї, де можуть переважати каньйонінг і скелелазіння найбільш вдало обґрунтовані у працях Проскурняка М. М. «За межами Кам'янця-Подільського, на його північно-східній околиці, уваги туристів вартують унікальні ландшафтні комплекси товтрової гряди - вапнякові крутосхилі горбі і кряжі з поверхневими

і підземними формами (карри, лійки, гроти, печери) терасованими кар'єрами і каменоломним бедлендом...» (Проскурняк, 2007, с. 263).

Ландшафт каньйоноподібної вапнякової звислої долини р. Смотрич репрезентують такі види місцевостей – внутрішньоканьйонні ерозійні тераси, ритвинно-делювіальні й обвальнорослинні схили долин рік врізані у вапняки силуру. У цьому ландшафті заслуговує на увагу туриста практично кожен виз урочищ і фацій, їхні індивідуальні компоненти і елементи. Найперше, що кидається у вічі – це меандр каньйону з своєрідною морфологією долини, мікрокліматом і ґрунтово-рослинним покривом. Висота його прямовислих стін сягає більше 30 м.

У пізнавально-туристичному плані тут надзвичайно атракційними могли б стати – канатна дорога над каньйоном або сплав по річці (Проскурняк, 2010, с. 105-106).

Висновки. Сприйняття і розуміння поняття «ландшафт» у туризмі неоднозначне та різнобічне. Це зумовлено двома основними причинами: а) поки що немає однозначного трактування поняття «ландшафт» і серед ландшафтознавців. Розвиток географічної думки на Заході, а за минулі десятиріччя і в Україні, вніс суттєві корективи у наукові уявлення про ландшафт; б) сприйняття ландшафту у туризмі ще не отримало належного визнання, термін «ландшафт» використовується

вільно без будь-якого обґрунтування або уточнення.

Вважаємо, що обґрунтовані у системі «ландшафт-туризм» інтерпретаційні площини поняття «ландшафт» – секуральна, сакральна енергетична є перспективними. Однак, не для всіх видів сучасного туризму, серед яких і екстремальний. Екстремальний туризм настільки своєрідний, що не «вписується» у зазначені вище інтерпретаційні площини та потребує доповнення до них.

Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є необхідним виділення екстремального туризму із структури спортивного туризму. Це дасть можливість конкретніше розглянути специфічні особливості екстремального туризму, його формування, структуру, уникнути стихійного розвитку та зберегти раціональне функціонування у майбутньому. Необхідна, особливо природна база, для цього в Україні є. Як приклад розглянуто можливості розвитку у межах Поділля таких популярних зараз видів екстремального туризму як, спелеотуризм, скелелазіння, каньйонінг. Не менш перспективними є й інші види екстремального туризму. У майбутніх дослідженнях системи «ландшафт – туризм» саме на це необхідно звернути більше уваги, а також краще використовувати досвід зарубіжних країн.

Список використаних джерел

- Смаль, І. В., Барановська, О. В., & Смаль, В. В. (2010). Інтерпретація категорії «ландшафт» у туризмі. Наукові записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Географія, 23(62),(3), 138-143.
- Ховалко, А. Б. (2010). Печерні ландшафтні системи Поділля як об'єкти туризму. Наукові записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Географія, 23(62),(3), 144-146.
- Сахнова, Н. С. (2010). Печерні ландшафтні системи Поділля як об'єкти туризму. Наукові записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Географія, 23(62),(3), 175-181.
- Колотуха, О. В. (2013). Спортивний туризм: співвідношення понять. Географія та туризм, Київ, Альфа-ПК, 26, 3-13.
- Колотуха, О. В. (2015). Геопросторова організація спортивного туризму: монографія. Кіровоград, ФО-П Александра М.В., 448.
- Проскурняк, М. М. (2007). Ландшафти історичного центру м. Кам'янця-Подільського. Середнє Придністер'я, Вінниця, Теза, 256-265.
- Палієнко, В. П. (1990). Каньйон. Географічна енциклопедія України, Київ, Енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2, 103.
- Денисик, Г. І. (2007). Урочища «стілки». Середнє Придністер'я, Вінниця, Теза, 225-231.
- Денисик, Г. І. (1996). Край каньйонів – Середнє Придністер'я. Український географічний журнал, 3, 60-63.
- Проскурняк, М. М. (2010). Ландшафти міста як туристичні об'єкти (на прикладі м. Кам'янця-Подільського). На-

укові записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Географія, 23(62), (3), 102-106.

- Денисик, Г. І., & Мудрак, Г. В. (2014). Унікальні ландшафти Середнього Придністер'я. Вінниця, Віноблдрук, 262.
- Бейдик, О. О. (1998). Словник-довідки з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії. Київ, Палітра, 130.
- Любіцева, О. О., Міщенко, О. В., & Стафійчук, В. І. (2007). Туристичні ресурси України: навчальний посібник. Київ, Альтерпрес, 372.
- Петлін, В. М., & Міщенко, О. В. (2021). Прикладне ландшафтознавство: підручник. Луцьк, Вежа Друк, 328.
- Петлін, В. М. (2006). Конструктивне ландшафтознавство. Львів, ЛНУ, 357.

References

- Smal, I. V., Baranovska, O. V., & Smal, V. V. (2010). Interpretatsiia katehorii «landshaft» u turyzmi. Naukovi zapysky TNU im. V.I. Vernadskoho. Serii: Heohrafiia, 23(62),(3), 138-143. [in Ukrainian].
- Khovalko, A. B. (2010). Pecherni landshaftni systemy Podillia yak obiekty turyzmu. Naukovi zapysky TNU im. V.I. Vernadskoho. Serii: Heohrafiia, 23(62),(3), 144-146. [in Ukrainian].
- Sakhnova, N. S. (2010). Pecherni landshaftni systemy Podillia yak obiekty turyzmu. Naukovi zapysky TNU im. V.I. Vernadskoho. Serii: Heohrafiia, 23(62),(3), 175-181. [in Ukrainian].
- Kolotukha, O. V. (2013). Sportyvnyi turyzm: spivvidnoshennia poniat. Heohrafiia ta turyzm, Kyiv, Alfa-PIK, 26, 3-13. [in Ukrainian].
- Kolotukha, O. V. (2015). Heoprostorova orhanizatsiia sportyvnoho turyzmu: monohrafiia. Kirovohrad, FO-PAleksandrova M.V., 448. [in Ukrainian].
- Proskurniak, M. M. (2007). Landshafty istorychnoho tsentru m. Kamiansia-Podilskoho. Serednie Prydnisteria, Vinnytsia, Teza, 256-265. [in Ukrainian].
- Paliienko, V. P. (1990). Kanion. Heohrafichna entsyklopediia Ukrainy, Kyiv, Entsyklopediia im. M.P. Bazhana, 2, 103. [in Ukrainian].
- Denysyk, H. I. (2007). Urochyshcha «stinky». Serednie Prydnisteria, Vinnytsia, Teza, 225-231. [in Ukrainian].
- Denysyk, H. I. (1996). Krai kanioniv – Serednie Prydnisteria. Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal, 3, 60-63. [in Ukrainian].
- Proskurniak, M. M. (2010). Landshafty mista yak turystychni obiekty (na prykladi m. Kamiansia-Podilskoho). Naukovi zapysky TNU im. V.I. Vernadskoho. Serii: Heohrafiia, 23(62), (3), 102-106. [in Ukrainian].
- Denysyk, H. I., & Mudrak, H. V. (2014). Unikalni landshafty Serednoho Prydnisteria. Vinnytsia, Vinobldruk, 262. [in Ukrainian].
- Beidyk, O. O. (1998). Slovyk-dovidky z heohrafii turyzmu, rekreatsii ta rekreatsiinoi heohrafii. Kyiv, Palitra, 130. [in Ukrainian].
- Liubitseva, O. O., Mishchenko, O. V., & Stafichuk V. I. (2007). Turystychni resursy Ukrainy: navchalnyi posibnyk. Kyiv, Alterpres, 372. [in Ukrainian].
- Petlin, V. M., & Mishchenko, O. V. (2021). Prykladne landshaftoznavstvo: pidruchnyk. Lutsk, Vezha Druk, 328. [in Ukrainian].
- Petlin, V. M. (2006). Konstruktyvne landshaftoznavstvo. Lviv, LNU, 357. [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 21.01.2024 р.